

Mens en Wereld

UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND 9e Jaargang no. 13 – 26 Juni 1954

ER IS GEEN WEG TERUG

HET heeft mij altijd nogal vreemd in de oren geklonken als men Katholiek, ook vooraanstaande Katholiek de vraag voorlegde: „Wat zouden de katholieken in Nederland doen als ze de meerderheid hadden?” Vreemd, om twee redenen: de eerste is, dat hier geen individuele meningen tellen, waar slechts de Kerk spreken kan. En hoe zij spreken zou, hangt van de omstandigheden af: leestellig kan zij ongetwijfeld meer kanten uit dan buitenstaanders wel eens aannemen. De tweede reden is dat het katholicisme in Nederland sinds de oorlog krampachtig poogt om de achteruitgang tot staan te brengen: Geloofsafval wedijvert met geboortewinst, politieke meningsverschillen (Welter, Ruygers) doorkruisen de machtspolitiek. Onder die omstandigheden is het weinig voor de hand liggend te vragen wat de katholieken zouden doen als ze de meerderheid hadden. Het is al tragisch genoeg te zien, wat ze nastreven als minderheid.

MEN kan waarlijk niet volhouden dat oprechte katholieken niet echt en diep zouden geloven. Maar redding voor de mens achten ze in feite niet mogelijk dan door de Kerk. Zonder haar is hij ten ondergang gedoemd. In dit opzicht is het katholicisme feitelijk kleingelovig; in tegenstelling, tot het protestantisme, en ook tot het humanisme. Want al is het ongetwijfeld waar, dat in humanistische kring de betekenis van de zelfzucht, de verleiding, de verloochening, het kwaad in het menselijk bestaan, nog al eens wordt onderschat, kleingelovig is het in wezen stellig niet. Het wordt gedragen door een diep besef dat in het menselijk bestaan zich krachten openbaren, waardoor een menswaardig leven mogelijk is. Het katholicisme ontkent dat wellicht niet principieel maar wel in feite.

Men kan het opzienbarende Pinkstermandement van de Nederlandse bisschoppen dan ook niet afdoen als een reactionair politiek stuk. Het is dat wel in feite, maar niet in wezen. In feite bedreigt het de Nederlandse volksgemeenschap. Vooral waar het in de beruchte paragraaf 34 de kans op werkelijke wederzijdse verstandhouding en onderlinge samenwerking in de kiem dreigt te smoren, en daarmee de democratie fundamenteel lijkt aan te tasten.

door
Dr J. P. van Praag

Maar in wezen is het een belijdenis van de overtuiging omtrent de onveranderlijke onmondigheid van de katholieke mens. Het getuigt van een voorstellingswereld, waarin slechts plaats is voor de terugkeer naar een Middeleeuwse cultuur. Maar er is in de hachelijke, smattelijke ontwikkelingsgang der mensheid geen weg terug: Dat is de tragiek van het katholicisme, en van het Nederlandse volk.

HET mandement heeft een einde gemaakt aan de illusie dat de onwaardige actie van de Limburgse pers tegen het humanisme het episcopaat niet tot een eenzijdige stellingname zou verleiden. We zien hier de merkwaardige gang van zaken dat eerst een deel der pers stelling meent, dat het Centrum voor Staatskundige Vorming zich daarbij in hoofdlijnen aansluit, en dat tenslotte de Kerk de conclusies sanctioneert. Wij hebben een andere opvatting van geestelijk leiding geven. Maar klemmend wordt nu de vraag of er bij het voorschrijdend isolement der katholieken nog mogelijkheden zullen overblijven tot een eerlijke uiteenzetting van mens tot mens over de vragen die ons zo fundamenteel verdeeld houden. Of zal voortaan de merkwaardige berichtgeving van grote delen der katholieke pers voor katholieken de enige voorlichtingsbron over het humanisme zijn?

Intussen kunnen we ons verbazen over de zelfverzekerdheid, waarmee paragraaf 45 van het mandement vaststelt dat een maatschappij zonder God telkens geleid heeft tot een tragisch échec. Wat denken de bisschoppen dan van de eeuwenlange Confucianistische cultuur in China, om maar een voorbeeld te noemen? En was van die tweeduizendjarig cultuur niet God, die alle vormen van onrecht en onderdrukking heeft getolereerd; en het mogelijk heeft gemaakt dat in naam zelfs van Christus gewetensdwang en marteling, broederoorlog en terreur als normale samenlevingsvormen werden beschouwd? Wij meenden in onze naïviteit dat geen

geloof of levensovertuiging een waarborg kan wezen tegen verleiding en ont-aarding, en dat de worstelende en zoekende mens tegenover de uitdaging der geschiedenis de grootste bescheidenheid past.

MEN hoeft niet over profetische gaven te beschikken om te voor-spellen, dat de katholieke kerk van dit mandement weinig plezier zal beleven. Het heeft Nederland diep verontrust. Het is begrijpelijk dat het daarbij in de eerste dagen gekomen is tot boycot van katholieke middenstanders. Maar het is niet juist. Het ligt beslist niet op onze weg het isolement der katholieken te bevorderen. Integendeel, meer dan ooit hebben we in hen de medemens te zien en hen als zodanig tegemoet te treden. En zeker moeten we warm begrip hebben voor de geestelijke crisis, waarin dit mandement tienduizenden oprechte katholieken dreigt te stor-ten.

Maar tegelijk zullen we onomwonden voet bij stuk moeten houden. Het fabeltje van de bevoorrechte positie van het humanisme kunnen we gevoelig buiten beschouwing laten. Maar de eis van gelijk-gerechtigdheid zullen we duidelijker moeten stellen dan ooit. We kunnen dat doen in de overtuiging daarmee een kostelijk Nederlands erfgoed te verdedigen. Ik kan me niet voorstellen dat we daarbij op de duur niet zouden kunnen rekenen op een principiële houding van de protestantse kerken in Nederland. Het politieke protestantisme schijnt in de verwarring van het ogenblik aanvankelijk bereid zijn gehele traditie over boord te gooien, en het „liever

(Vervolg op pag. 2)

Op volgende pagina's:

2. Het humanisme en de arbeiders; „Zomer”;
3. „Onder één dak”;
4. In goed gezelschap: Heinrich Pestalozzi;
5. De humanist in deze tijd (5);
6. Kanttekeningen bij een tragedie;
7. „De ondergrondse pers 1940—1945”.

Het HUMANISME en de ARBEIDERS

ENIGE tijd geleden zette de schrijfster Margharita Laski in de „Observer” op geestige wijze uiteen, dat het woord „klasse” in Engeland een „verboden term” was geworden, zoals dat vroeger wel met het woord „seks” het geval was. Met het gevolg, dat men zich in allerlei bochten wrong om een realiteit te versluieren, die men aan alle kanten aanwezig wist. Zodat men tot de paradoxale situatie kwam, dat de pretentie, alsof men in een klassenloze samenleving leefde, pogingen in de weg stond zulk een samenleving te scheppen. Want: niet over „klasse” praten betekent niet de klassenstructuur afschaffen; het maakt het alleen vrijwel onmogelijk die zelfs te onderzoeken.

Zo heeft ook ten onzent een inleider over het onderwerp „Het humanisme en de arbeiders” onwillekeurig een zekere schroom te overwinnen. Kan men eigenlijk maar zo eenvoudig over „de arbeiders” spreken? En is er enigerlei reden om speciaal de relatie van die maatschappelijke groep tot het humanisme aan de orde te stellen? M.a.w.: in hoeverre hebben we hier met een actueel, dan wel een verouderd probleem te maken; en in hoeverre is het opportuun, de kwestie openlijk aan de orde te stellen?

OM maar meteen de conclusie, waar toe deze beschouwing — die uiteraard niet anders dan een voorlopige

en inleidende kan zijn, wil voeren — voorop te stellen: het zou even onjuist zijn het probleem te willen negeren, als het te willen verabsoluteren. De ene houding zou blijik geven van een struisvogel-tactiek, waarvoor Marg. Laski terecht waarschuwde in de Engelse verhoudingen; de verabsolutering van de klassentegenstelling zou anderzijds tot een versimpeling der sociale verhoudingen leiden, die niet alleen wetenschappelijk, maar ook zedelijk onverantwoord is. In beide gevallen zou het humanisme in zijn maatschappelijke verantwoording en taak ten enen male tekort schieten.

door Dr
B. W. SCHAPER

Wie ook maar een flauwe notie heeft van de moderne maatschappij-wetenschap, zal beseffen, dat hij in de huidige maatschappij met de term „arbeidersklasse” niet zo heel veel verder komt. Hoe meer hij de daarmee aangeduide sociale groep nader wil omschrijven en afgrenzen, hoe meer de realiteit hem tussen de vingers doorloopt en ontglipt. Probeer maar eens de situatie van een goed geschoolde bankwerker bij

Philips met die van een los havenwerker te identificeren; of het verschil scherp aan te geven tussen een taxi-chauffeur en een zelfstandige, kleine winkelier. Dan zal men merken, dat met oude onderscheidingen, gebaseerd op het al of niet bezitten van productie-middelen e.d., weinig wordt opgehelderd. Marg. Laski wijst er dan ook b.v. op, dat het opklimmen op de maatschappelijke ladder veel minder een kwestie van louter geld, dan wel van hersens is geworden. En toch zou ik het begrip „arbeidersklasse” niet willen prijsgeven, al zou ik het onderscheidingsmerk vooral willen zoeken in de marge aan persoonlijke verantwoordelijkheid in de beroepsarbeid en de aanwezigheid van materiële of geestelijke reserves in de strijd om het bestaan.

MISSCHIEN kan men zeggen, dat bij alle differentiatie, die zich in de arbeidersklasse heeft voorgedaan, haar sociale eigen geaardheid zich het scherpst openbaart in een crisis-situatie. Hoe meer de samenleving deze nood-situaties dan ook zal weten te overwinnen, hoe meer het typische klassen karakter vervaagt.

Zonder het begrip „arbeidersklasse” tot een mythologische categorie te willen stempelen, moet men er toch wel het historische, voorbijgaande karakter van erkennen. Maar dat neemt niet weg, dat wij er nu nog zeer nadrukkelijk mee te maken hebben. Daarbij komt dat, wanneer het arbeidersvraagstuk in zoveel sterker mate een sociaal-psychologisch en cultuur-sociologisch probleem is geworden dan een louter economisch-politieke aangelegenheid, het er daarmee allerminst eenvoudi-

ER IS GEEN WEG TERUG.
(Vervolg van pag. 1.)

paaps dan Turks” tot zijn nieuwe devies te maken. Maar de protestantse kerken als zodanig zullen toch zeker hun eigen geluid tegenover dit fundamenteel on-protestantse mandement laten horen?

INTUSSEN zullen we sterker staan naarmate wij groeien in kracht en overtuiging en aantal. Niet om ook onzerzijds macht tegenover macht te stellen. Maar om door onze aaneensluiting te getuigen van de ernst van ons beginsel. Daarmee onze bijdrage leverend tot een staatsbestel waarin iedere Nederlander zich volwaardig burger kan voelen, en zodoende de voorwaarden scheppend voor een samenleving, waarin wij elkaar, ondanks alle fundamentele verschil in overtuiging, als mens niet loslaten. Dat bereiken we niet door doelloze protesten, verontwaardigde ingezonden stukken, of impulsieve boycotts. Hier dienen we in alle oprechtheid voor ons zelf de vraag te beantwoorden die dit mandement ons stelt. Zij luidt klaar en onontkoombaar: Wat is U de vrijheid waard?

ZOMER

*Geniet toch onbezorgd uw zomerdagen,
Haast heerst de herfst, hoe kort, en winter drijft
Zijn war geweld van wind en regenlagen
Dat niet één vreugd voor ons te plukken blijft.*

*O, dan niet meer het mateloze dwalen
Door duinen, dauwend veld of langs den dijk,
Niet zon hoog zien heersen in 't hemels rijk
En vorstelijk in 't Westen nederdalen.*

*Ik vrees winter als gij, maar zie, bevreesd
Geniet ik 't schoon der zomerdagen feller.
Wie vergoedt als ik niet genoeg geniet?*

*Gij weifelt, peinst, waagt wat, wint wat, bedeesd
En de Tijd is snel; ik zeg, Vriend, wees sneller,
Roof het geluk, overal waar 't zich biedt.*

JACOB ISRAEL DE HAAN

(1881—1924)

Op 30 Juni 1924 in Palestina vermoord.

ger op geworden is. Maar bovenal van een des te groter urgentie en des te geringer omzeilbaarheid voor een geestelijke beweging als het hedendaagse humanisme.

Na deze onvermijdelijke sociologische uitweiding een enkele aanduiding over de praktische aanpak van het probleem „humanisme en arbeiders”, waarbij de beknoptheid tot zo weinig mogelijk misverstand, maar liefst tot zoveel mogelijk tegenspraak of aanvulling aanleiding moge geven.

WANNEER het humanisme zich speciaal tot de arbeiders wil richten, moet het hen allereerst aanspreken in de levenssfeer, die voor hen nog altijd de beslissende is: dat is het arbeidsproces. Daartoe moet het zich uiteraard verdiepen minder in de sociaal-organisatorisch, dan wel in de menselijke, psychologisch aspecten van dit proces. Waarbij vastgehouden moet worden aan het idee, dat de mens ook in dat arbeidsproces een der wegen voor zijn zelfverwerkelijking zal moeten kunnen blijven zien.

Waar de problemen hier liggen, is door P. Krug in zijn artikelen in „Mens en Wereld” reeds voortreffelijk aangeduid. Daaruit kan men reeds, hoe summier ook, de sociale nood herkennen, waaronder het moderne arbeidsleven gebukt gaat. Het zou al veel zijn, wanneer het humanisme, steunend op de resultaten der moderne wetenschappen, hierin tot een behoorlijke diagnose kon komen. Er moet naar gestreefd worden, een eigen bijdrage te leveren aan de vereiste sociale therapie en sociale paedagogie. Waarbij natuurlijk wel zal blijken, dat het leven van de arbeider in zijn vrije tijd ten nauwste met zijn arbeidsbestaan verbonden is. Maar hier stuit men op een probleem, de zinvolle vrije tijdsbesteding, dat zich waarlijk niet specifiek tot de arbeidersklasse beperkt en desniettemin van een uiterste urgentie is.

IN een appèl op de arbeidersklasse zal het humanisme stellig kunnen aanknopen bij het emancipatieproces, dat die klasse, en dan in een zoveel homogener gedaante, heeft doorgemaakt en dat vooral in cultureel en geestelijk opzicht nog allerminst voltooid is. Een nauw contact, zij het in geestelijke onafhankelijkheid, met de talloze organisatorische vormen, waarin dit emancipatieproces zich ook thans nog voltrekt, is daarbij volstrekt onmisbaar.

Men mag hopen en verwachten dat, gezien de vergeestelijking die zich in de sociale problematiek voltrekt, de politieke en economisch belangenorganisaties der arbeiders dit contact hunnerzijds hoe langer hoe meer op prijs zullen stellen. Hoe zeer de moderne arbeidersbeweging er ook naar moge streven, de binding aan een bepaalde geestelijke signatuur te voorkomen, er zijn nu eenmaal, uit de hele historische ontwikkelingsgang en de mentale structuur der moderne industriële samenleving voortge-

— „ONDER ÉÉN DAK” —

WELK beeld hebben we van een kinderkinderhuis? „Een beeld van groene zeep, boenwas, tucht en gehoorzaamheid?”. Evenzeer als Eva Burmeister, de schrijfster van „Onder één dak” — vertaald door J. Meulenbelt, uitgegeven door Van Loghem Slaterus, Arnhem — er in is geslaagd met deze woorden te typeren, hoe men nog vaak over een kinderkinderhuis denkt, is het haar gelukt ons een idee te geven van haar kinderkinderhuis.

Het is daar zo gezellig, zo gewoon, en zo origineel, dat je er ook zou willen wonen en werken. Goed, het is een heel oud huis, maar vijf groepen kinderen tussen 5 en 14 jaar hebben er hun eigen ruimten. De kleintjes hebben behoefte aan een ander soort kamer dan de schoolmeisjes of de grote jongens. Met die behoefte houdt men rekening. En van de individuele behoeften maakt men ook gebruik.

„Het opknappen van de tuin in het najaar is voor de kinderen van wezenlijk belang. Allemaal, vooral de moeilijke karakters, hebben zij te lijden van een minderwaardigheidsgevoel, van vernielzucht. Sneeuwgevechten en boksen zijn voor zulke gevoelens een uitlaat, maar ook het uittrekken van de tomaatplanten en de mais, in het najaar, biedt de kinderen gelegenheid iets kapot te maken, te verscheuren, te vernielen, geeft hun, kortom, de kans op een zinvolle manier destructief te zijn.” (blz. 146).

Wat is „Onder één dak” eigenlijk voor een soort boek? Een roman of een leerboek? Het is een waar verhaal! De directrice van

komen, karaktertrekken en geestelijke erfgoederen, die een contact met een geestesstroming als het humanisme moeten vergemakkelijken. In alle bescheidenheid zal daarom dit humanisme, naast en in samenwerking met andere geestelijke stromingen zijn eigen bijdrage kunnen leveren aan de geestelijke en culturele ontvoogding van de arbeiders, die allang niet meer beperkt kan blijven tot een intellectuele en organisatorische scholing.

EEN onmisbare voorwaarde voor deze sociale arbeid van het moderne humanisme, waarbij de arbeidende mens niet alleen in zijn individuele nood — het werk van „Humanitas” — maar ook in zijn sociale existentie wordt aangesproken en zo mogelijk wordt aangeraakt, is een fundamentele solidariteit, een bejegening, principieel en praktisch, in menselijke gelijkwaardigheid. Alleen op deze grondslag zal het moderne humanisme niet alleen de arbeiders kunnen bereiken, maar ook aan hun geestelijke vorming kunnen bijdragen.

Geen geestelijke philanthropie vanuit een ongefundeerd besef van meerwaardigheid, waartegen de arbeider een gerechtvaardigd wantrouwen bezit, al werkt hij zelf die intellectuele superioriteitswaan soms in de hand. Maar een samengaan als, door het leven wellicht verschillend gevormde, maar als mens elkaar gelijkwaardig achtende, volwassen partners in de gemeenschappelijke arbeid en strijd, waartoe de hedendaagse samenleving met haar nihilistische e.a. gevaarlijke geestelijke tendenties de mensheid in al haar geledingen dwingt.

het kinderkinderhuis „Lakeside”, gevestigd aan de rand van een grote stad in de Verenigde Staten, laat ons zien, hoe het in haar huis toegaat. Maar daardoor is het ook een leerboek geworden. Leerrijk niet alleen voor ieder, die wat van kinderkinderhuizen of verwaarloosde jeugd wil weten, maar speciaal voor hen, die op kinderbeschermingsgebied opgeleid worden.

Het is geen theorieboek. Er worden geen stellingen geponeerd of uitgewerkt. Er komen geen stukken in voor, die men voor een examen uit het hoofd kan leren. Maar dat wil niet zeggen dat er geen theorie aan te pas komt. De schrijfster is op de hoogte met de nieuwste ontwikkeling der wetenschappen, die zij moet toepassen in haar werk. Wat ze ons geeft is de toepassing.

ALS leerboek is het eigenlijk een moeilijk boek. Als men de verhalen leest, is het allemaal zo vanzelfsprekend, dat men haast over het hoofd ziet, welke problemen van het inrichtingswerk hier gehanteerd en opgelost worden. Al gaat dit boek over verwaarloosde kinderen, toch komen we in het gewone gezinsleven vaak voor dezelfde soort vragen te staan:

„Oog en hand van het kind in de schooljaren zijn alleen op het maken van tamelijk eenvoudige, grotere artikelen gericht en wij mogen geen perfecte afwerking of vakmanschap verwachten, fijn borduur- of haakwerk kunnen mooi zijn om op een tentoonstelling of in een étalage te worden bekeken, maar wij moeten het van de kinderen op deze leeftijd niet eisen.” (blz. 93).

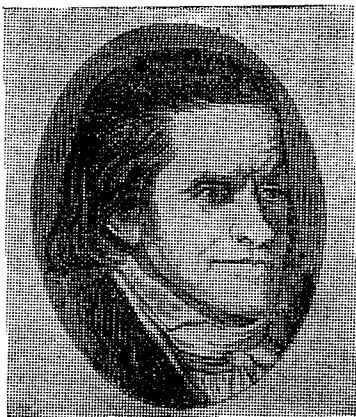
„Hier stuiten wij op de kleurrijke beeldverhalen. Wij hebben ze hier, en wij moeten er in berusten dat ze er blijven ook. Iedereen, die ooit een kind heeft meegemaakt, weet hoe het een dergelijk verhaal ter hand kan nemen om dan zijn omgeving volmaakt te vergeten..... Van kinderpsychiaters horen wij, dat we ons niet bezorgd moeten maken: de kinderen geven aan hun agressie op ongevaarlijke wijze lucht en alles komt altijd op z'n pootjes terecht.” (blz. 109) „Kinderen vinden het prettig zo'n beetje rond te hangen als ze naar bed gaan en zij doen dan alles maar het liefst op hun gemak. Zij voelen er niets voor gehaast te worden. Welnu, als het proces van uitkleden en wassen een gebeuren is, dat zij wat willen rekken, dan is er geen werkelijke reden waarom zij dat zouden moeten laten.” (blz. 85)

„De vraag, of men het wekelijks zakgeld moet beschouwen als loon voor verrichte arbeid, is niet eenvoudig te beantwoorden. Wij voor ons zijn van mening, dat de taak, die een kind elke week toegewezen krijgt, een deel is van zijn bijdrage aan het leven van de groep of van het geheel. Dit moet van hem als iets vanzelfsprekends worden verwacht, iets waar hij geen beloning voor krijgt. Het zakgeld heeft daar niet mee te maken. Hij krijgt dat altijd, of hij zijn werk bevreemdigend doet of niet.” (blz. 129)

Zijn dit geen kwesties waar we allemaal mee te maken hebben? En geldt niet in de hele opvoeding die zin, die te vinden is in het hoofdstuk „Discipline” (blz. 158): „Onder alle omstandigheden moeten wij meer op geven uit zijn dan op onthouden”.

IN haar slotwoord zegt de schrijfster, dat de lezer van het boek zich zal hebben afgevraagd, hoe het komt, dat zij zo zeer de nadruk heeft gelegd op de positieve kanten van haar werk. Het lijkt mij, dat het bij de hele instelling van de schrijfster hoort. Men hoeft de schaduwzijden niet te ontkennen, maar slechts wie zich positief inzet, zal enige bevrediging kunnen hebben bij het opvoedingswerk.

E. VRIND-VAN PRAAG.

IN GOED GEZELSCHAP (3)

IEDER, die in Zwitserland heeft gereisd, kent het gelaat van de man, die op de biljetten van twintig francs afgebeeld staat. Het is geenszins een film-schoonheid, deze pokdalige, droefgeestige figuur met zijn ravenzwart haar en zijn diepe, duistere ogen. Maar het eert het land, dat inplaats van een krijgheld nu eens iemand tot nationaal symbool heeft verkozen, die zich aan de vreedzamer belangen der mensheid gewijd heeft. Johann Heinrich Pestalozzi, is meer dan een nationale figuur; hij behoort heel de mensheid

toe, waaraan hij zijn heldhaftig leven gewijd heeft. Drie eigenschappen hebben het leven van Pestalozzi beheerst: zijn volstrekt en principiëel altruïsme, zijn ijzeren doorzettingsvermogen en zijn ongelooflijke onhandigheid. Deze laatste maakte hem in de ogen zijner omgeving tot een ridder van de droevige figuur. Men zou hem soms willen vergelijken met Charley Chaplin, die bij zijn aandoenlijke pogingen om weerlozen bij te staan ook steeds weer door onhandige daden wordt gedwarsboomd.

HEINRICH PESTALOZZI

DOOR zijn moeder, een weduwe, en haar trouwe dienstbode opgevoed, en onder de indruk van zijn grootvader, een patriarchale dorpspredikant, voelt de teerhartige jongen reeds in zijn prille jeugd het leed van anderen als zijn eigen leed, waarvan hij door zijn uiterlijk en zijn onhandigheid ruimschoots zijn deel kreeg. Het zoontje van een arme wever wordt door de keurige medescholieren gesard en mishandeld; Heinrich ziet dit uit het venster van de bovenverdieping en springt woedend naar beneden, waar hij doodgefallen zou zijn als hij niet op de rug van een der beulen was terechtgekomen.

De wever kan het schoolgeld niet langer betalen, en de jongen moet terug in de weefstoel. Heinrich maakt kennis met het treurige lot van het landvolk, dat door de rijke stedse burgerij wordt uitgebuit. Hij ziet de soldaten aan het werk, die jacht op de bedelaars maken. Hij wil ieder helpen, die hulp nodig heeft; hij neemt de zeis over van een vermoeide boer en snijdt zich ermee in het been; hij draagt het juk van een melkmeid en morst de melk. Op school worden ontuchtige handelingen bedreven; Heinrich maakt er de autoriteiten op attent en wordt weer het kind van de rekening.

ZIJN beroepskeuze wordt bepaald door het voornemen, zich in dienst van de mensheid te stellen; eerst zal het dominee zijn, daarna jurist en eindelijk landbouwer. Hij gaat in de leer bij de stichter van een modelboerderij en koopt land om dit voorbeeld te volgen. Maar een pientere makelaar smeert hem tegen hoge prijs onvruchtbare grond aan; de veehandelaars bedriegen hem op de markt.

Dan tracht hij het arme landvolk, dat hij door middel van deze onderneming had willen helpen, te steunen door zijn landgoed, de „Neuhof“, tot een textielfabriek te maken. Hij kan hiermee, denkt hij, de kosten bedruipen van de geestelijke hulp, die hij de arme kinderen verleent, door ze na hun arbeid in de fabriek te onderwijzen en op te voeden. Want hij is overtuigd, dat dit het begin moet zijn om deze

verdierlijke wezentjes tot mensen te maken. Zelf gaat hij met een kraam op de markt staan om het vervaardigde linnen goed te verkopen, maar de marktkooplieden deze ongewenste concurrent weg.

ALS deze onderneming hem totaal geruïneerd heeft en zelfs het geld van zijn vrouw erbij is ingeschoten, spijt hem dit vooral om de arme kinderen, die hij nu aan hun lot moet overlaten. Hij peinst er over, wat er toch aan te doen is, om het volk uit zijn ellende te verlossen en wordt bevestigd in zijn mening, dat alleen een goede opvoeding in het gezin verbetering kan brengen. Hij schrijft dan een boek voor het volk, waarin een metselaar, die door de verleiding in de herberg zijn gezin in het ongeluk stort, gered wordt door zijn flinke, verstandige vrouw. Dit boek „Lienhard und Gertrud“, maakt hem eensklaps beroemd. Het wordt vervolgd door een tweede „Wie Gertrud ihre Kinder lehrt“, waarin hij zijn gedachten over het volksonderwijs weergeeft. De mensen moeten zichzelf leren helpen en ze kunnen dit leren door degelijk onderwijs.

Inmiddels hunkert Pestalozzi naar een gelegenheid om zijn ideeën in praktijk te brengen. Zodra de Helvetische Republiek is tot stand gekomen, tracht hij de autoriteiten te winnen voor het stichten van een armenschool, maar voordat deze plannen nader zijn uitgewerkt, ontstaat er een burgeroorlog, die met behulp van Franse troepen wordt uitgevochten. Het landelijke plaatsje Stans wordt hierbij geheel uitgemeord. Pestalozzi, die van het gruwelijke bedrijf heeft gehoord, snelt naar de plaats des onheils om zo mogelijk hulp te verlenen. Hij treft er tussen rokende puinhopen en half begraven lijken een troepje kinderen aan, die wezenloos zich in doodsangst achter een muur hebben verscholen.

NU weet hij wat hem te doen staat: hij krijgt gedaan, dat hij zich over deze oorlogswezen mag ontfermen. Geheel alleen begint hij deze taak; zeventig kinderen verzorgt hij en onderwijst hij in het hem voor dit doel toegewezen

klooster. Door de nood is hij verplicht, deze leerlingen collectief les te geven, en methoden uit te denken, waardoor zulk een klassikaal onderwijs mogelijk wordt.

Wanneer dit klooster in beslag wordt genomen voor militair hospitaal, verhuist de onverzwaakt volhardende mensenvriend naar Burgdorf, waar hij een modelschool in het leven mag roepen. Maar de plaatselijke schoolmeester, eigenlijk schoenmaker van zijn vak, hitst de ouders tegen deze vreemdeling met zijn zonderlinge onderwijs-methoden op. Gelukkig helpen trouwe beschermers Pestalozzi door deze crisis heen.

HET succes, dat hij met zijn nieuwe methoden bereikt, doet zijn modelschool bekend worden in geheel Europa. Hoewel zijn localiteit hem telkens weer door het lot wordt ontnomen, en hij het slot te Burgdorf heeft moeten ruilen voor het klooster te Münchenbuchsee en dit klooster weer voor het slot te Yverdon, blijft zijn onderwijs de belangstelling trekken. Napoleon en de Tsaar aller Russen maken persoonlijk met deze hervormer kennis, en zij verbazen zich over het zonderlinge en weinig officiële gedrag van deze beroemde schoolmeester.

Tot aan zijn dood blijft het bestaan van Heinrich Pestalozzi tragisch; als hij op zijn oude dag tenslotte assistenten aan zijn school moet verbinden, verbitteren dezen door onderlinge ruzie zijn leven. Hij keert als een gebroken man naar de Neuhof terug, om in het gezin van zijn kleinzoon eindelijk vrede te vinden. Op 81-jarige leeftijd sterft hij in 1827 (hij was in 1746 te Zürich geboren).

WIE nader met alle facetten van deze buitengewone persoonlijkheid kennis wil maken, leze de biografie, welke Wilhelm Schäfer in zijn mooie boek „Lebenstag eines Menschenfreundes“ (in 1926 in Nederlandse vertaling bij de Wereldbibliotheek verschenen) aan Johann Heinrich Pestalozzi gewijd heeft.

H. G. CANNEGIETER.

De humanist in deze tijd (5)

WANNEER de humanist tracht zijn positie in de huidige wereld nader te bepalen, dan kan hij zich — geconfronteerd met de geestelijke en sociale nood van onze tijd — moeilijk onttrekken aan allerlei vragen over verantwoordelijkheid en solidariteit. Hierbij staat wel dit vast: het humanisme neemt vierkant stelling tegen ieder fatalisme, dat de menselijke verantwoordelijkheid ontkent en de wereld beheerst ziet door onwrikbare wetmatigheden — zowel op maatschappelijk als geestelijk gebied — ten opzichte waarvan de mens machteloos staat.

De mens onderscheidt zich van het dier door zijn vermogen tot creativiteit, zijn scheppingsdrang. Scheppende activiteit is slechts mogelijk wanneer men een zekere vrijheid veronderstelt. De fatalist ontkent niet alleen deze vrijheid, doch ook de menselijke verantwoordelijkheid. Geen verantwoordelijkheid immers zonder vrijheid. Veelal is ook hier de natuur sterker dan de leer. Ook de meest verstokte fatalist voelt zich ergens vrij en verantwoordelijk, wanneer hij geroepen is creatief te handelen en beslissingen te nemen.

MISSCHIEN is het vraagstuk van de verantwoordelijkheid wel het meest benauwende van onze tijd. Dit geldt niet alleen voor de natuurkundige, die zich geplaatst ziet voor de opdracht een atoomwapen te vervaardigen. Dit geldt voor ons allen. In de moderne democratie draagt ieder voor het maatschappelijk geheel een stuk verantwoordelijkheid, hoe klein dit ook moge zijn.

De mens is immers geplaatst in een samenleving, waarin hij handelt en al handelende een keuze doet, beslissingen neemt en hiermede verantwoordelijkheid op zich laadt, die consequenties heeft. Hij kan pogen zich hieraan te onttrekken door niet-handelen, door zich terug te trekken. Doch ook dit niet-handelen is een keuze met consequenties en soms een zeer bewuste keuze met belangrijke consequenties, zoals Gandhi ons heeft geleerd.

In al het gebeuren is ook de enkeling een mede-bepalende factor. De verantwoordelijkheid van enkelen spreekt duidelijk tot ons, wanneer wij zien hoe kleine groepen vaak aan het gebeuren een beslissende wending kunnen geven en hiermede soms niet alleen de ontwikkeling van hun land, maar van de gehele wereld beïnvloeden. Geen mens, geen staat is in onze tijd een op zichzelf staande eenheid, los van het wereldgeheel. Een crisis in één bepaald land, veroorzaakt door enkele politieke leiders, kan in de gehele wereld ernstige gevolgen met zich brengen. Door de technische ontwikkeling is de wereld meer dan ooit te voren een groeiende eenheid.

HET probleem der verantwoordelijkheid is nauw verbonden met dat der solidariteit of zo men wil de ethiek der verbondenheid (de Christen spreekt hier van liefde, doch om het sentiment, waarmee dit woord geladen is, gebruiken wij het in dit verband bij voorkeur niet). Het is deze ethiek der verbondenheid, die ons een richting wijst naar de zin van ons leven.

Het solidariteitsbesef leeft sterk in het moderne humanisme. Het komt in ons beginselprogramma o.m. tot uiting, waar sprake is van de noodzaak van sociale gerechtigheid. Hieruit spreekt duidelijk het besef van verbondenheid met de minder bedeelde. Dit besef van verbondenheid, van solidariteit heeft in de geschiedenis vaak een beslissende rol gespeeld.

door

P. KRUG

De Russische wijsgeer Kropotkin was zelfs van mening, dat vooruitgang slechts mogelijk is door „wederkerig dienstbetoon”. In het humanisme leeft sterk de idee van een verbondenheid der mensen, die de enge kring van land-, klasse- en rasgenoten doorbreekt. Bovendien gaat het humanisme uit van de overtuiging dat de mensen weliswaar niet gelijk, doch wel in principe gelijkwaardig zijn.

Het wezenlijke van de mens is immers niet zijn nationaliteit, zijn huidskleur, zijn klasse of kaste, maar zijn redelijk-zedelijk bewustzijn, waardoor hij zich verheft boven het dierenrijk. Absolute tegenstellingen tussen klassen, rassen en naties erkent het humanisme niet. Het vindt hierin steun in de moderne wetenschap.

TEN aanzien van het rassenprobleem b.v. is op 18 Juli 1950 door de Unesco een „Verklaring door deskundigen betreffende rassenproblemen” gepubliceerd. Hierin komt men tot de volgende conclusies:

1 Wetenschappelijke onderzoekers zijn in het algemeen tot de erkenning gekomen, dat de mensheid een eenheid is: dat alle mensen tot dezelfde soort, Homo sapiens, behoren.

2 Van biologisch standpunt uit bezien bestaat de soort Homo sapiens uit een aantal populaties, waarvan elk van de anderen verschilt in de frequentie van één of meer genen. Dergelijke genen, die verantwoordelijk zijn voor de erfelijke verschillen tussen de mensen, zijn altijd gering in aantal in vergelijking tot de gehele genetische constitutie van de mens en tot het enorme aantal genen dat aan alle mensen gemeenschappelijk is, onafhankelijk van de populatie waartoe zij behoren.

Dit betekent, dat de trekken van gelijkheid onder de mensen veel groter in aantal zijn dan de onderlinge verschillen.

3 Het beschikbare wetenschappelijke materiaal wijst er echter wel op, dat de culturele geschiedenis die iedere groep heeft meegemaakt, de belangrijkste factor is ter verklaring van de verschillen tussen de volken.

4 Wat persoonlijkheid en karakter betreft, die kunnen als niet rasgebonden beschouwd worden.

De „Verklaring” vervolgt met deze optimistische gevolgtrekking: „En inderdaad toont de gehele menselijke geschiedenis, dat een geest van samenwerking niet alleen overeenkomstig 's mensen natuur is, maar ook dat hij dieper geworteld is dan welke egoïstische neiging ook. Wanneer dit niet zo was, dan zouden we niet de toename in integratie en organisatie van de menselijke gemeenschappen waarnemen, die de eeuwen duidelijk te zien geven. De „Verklaring” besluit met deze woorden: „Tenslotte geven biologische onderzoekingen steun aan de ethos van universele broederschap; want de mens wordt geboren met drang tot samenwerking, en zowel mensen als volken worden ziek, tenzij deze drang bevredigd wordt.”

DE genoemde „Verklaring” heeft de rassendiscriminatie iedere basis ontnomen. Helaas heeft de „Verklaring” uiteraard geen einde kunnen maken aan verschillende ernstige conflicten in de wereld, welke ogenschijnlijk op rassen-tegenstellingen berusten, doch bij nader onderzoek hoofdzakelijk te verklaren zijn uit een belangenstrijd met politieke en economische achtergronden, dus korter gezegd: uit groepsegoïsme.

Humanistische Stichting „SOCRATES” Zomerschool 1954

Van Zondag 1 Augustus tot Zaterdag 7 Augustus in het gebouw van de Internationale School voor Wijsbegeerte te Amersfoort, Dodeweg 8. Onderwerp:

„Ontmoeting der Levensovertuigingen. Wat ons bindt en scheidt”.

Leiders: Prof. Dr J. Clay en D. d'Angremond.

Sprekers: Dr H. Faber: Vrijzinnig Christendom (2 Aug.); Dr A. L. Constandse: Scepticisme (3 Aug.); Ir L. J. M. Feber: Rooms-Katholicisme (4 Aug.); Prof. Dr J. H. Bavinck: Protestantisme (5 Aug.); Dr J. P. van Praag: Humanisme (6 Aug.).

Deelnemersprijs: inclusief volledig pension: f 42,50 + f 1,— indien men niet zelf voor linnengoed, lakens, sloop en handdoek zorgt. Zonder pension f 12,—.

Aanmeldingen: Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Bleyenburghstr. 1, Utrecht.

Kanttekeningen bij een tragedie

IN het vorige nummer van „Mens en Wereld” heeft de heer P. Schut een artikel geplaatst gekregen over de „Tragedie van Indo-China” en onder dit artikel heeft de redactie aangekondigd, dat ik in dit nummer „nader op het probleem Indo-China” zou ingaan. Met dit zinnetje heeft de redactie mijn bedoeling intussen niet helemaal goed weergegeven, want ik ben nooit van plan geweest om het probleem Indo-China in een enkel artikel onder de loupe te gaan nemen en mij dan te verbeelden, dat ik dan over dit ingewikkelde stuk iets zou kunnen zeggen, dat werkelijk steekhoudend en vooral verantwoord zou mogen heten. Mijn opzet is nooit een andere geweest dan om enige kanttekeningen te maken bij het artikel van de heer Schut.

Ik ben nl. bijzonder getroffen door het gemak, waarmee de heer Schut deze ingewikkelde materie hanteert, de zekerheid, dat hij het bij het enig rechte eind heeft, die uit zijn woorden spreekt, de eenvoud van de voorstelling, die hij bij ons oproept. Zo getroffen zelfs, dat ik niet naar de pen zou hebben gegrepen, wanneer de heer Schut mij hiertoe niet zelf zou hebben geprikkeld door zijn opmerkingen, dat „het Westerse recept algemeen gezien immers zo eenvoudig is” en dat de wijze, waarop wij worden voorgelicht — behalve dan door de „New Statesman”, de „Groene” en „Le Monde” — zo eenzijdig is. Want als ik nu ooit een beschouwing gelezen heb, die ik eenzijdig zou willen noemen en ik voeg hierbij: in zijn eenzijdigheid bovendien zeer oppervlakkig en onjuist, dan toch wel die van de heer Schut.

LAAT ik mijn zienswijze met een enkel voorbeeld mogen toelichten. De heer Schut schrijft:

„Het Westerse recept is algemeen gezien immers zo eenvoudig. De „vrije landen” hebben de oorlog tegen de dictatuur van Hitler en Mussolini gewonnen, weliswaar met een ontzaglijke hulp van de Sovjet-Unie — die meestal over ’t hoofd wordt gezien de laatste jaren — en van wat we tegenwoordig de Chinese Volksrepubliek noemen — die zelden of nooit gememoreerd wordt — maar nu moet de herwonnen vrijheid verdedigd worden tegen de communistische dictaturen: de Russische en de Chinese, die voor het gemak maar over één kam geschoren worden.”

Deze weergave van het zgn. Westerse recept is al dadelijk niet alleen eenzijdig, maar ook scheef.

Want het is niet waar, dat in het Westen de laatste jaren het aandeel van de Sowjet Unie in de strijd tegen Hitler en Mussolini meestal over het hoofd wordt gezien.

Hier past de heer Schut een wijze van redeneren toe, die de Russen geregeld in praktijk brengen: de tegenpartij beschuldigen van wat je zelf doet of van plan bent te doen. Niet het Westen negeert de rol van de Sovjet-Unie in Wereldoorlog II, maar tot voor zeer kort gold in de Sovjet-Unie officieel de voorstelling, dat niet alleen de oorlog tegen Hitler, maar ook de strijd tegen Japan door de Russen praktisch alleen was gewonnen¹⁾ Even scheef is de passage over China. Ten eerste wordt de hulp van China zeker niet genegeerd, hoewel die „hulp” in zeer vele opzichten maar betrekkelijk is geweest, maar bovendien is het bepaald misleidend, wanneer de heer Schut van het China, dat van 1937 tot 1945 tegen Japan heeft gestreden, zonder meer zegt, dat we het tegenwoordig de Chinese Volksrepubliek noemen.

Ik zou mij over dit laatste niet zo druk hebben gemaakt, wanneer de heer Schut deze misleidende voorstelling van zaken verderop nog niet eens in ergere vorm herhaald had door zijn bewering, dat het de Chinese communisten zijn geweest, „die in de eerste plaats de strijd tegen de Japanse overheersers voerden en deze beletten naar India door te dringen”. Helemaal afgezien van de vraag, welk aandeel de Chinese communisten hebben gehad aan de strijd tegen Japan vergeleken bij de legers van Tsjang Kai Sjek moet ik de bewering, dat zij, die sinds 1934 gevestigd waren in het Noord-Westen van China (in Kan-soe en Sjen-si) eerder door de legers van de Kwomintang, die hun centrum hadden in Tsjoen-king, de Japanners de weg naar India zouden hebben versperd, bepaald heel erg boud noemen.

VAN hetzelfde gehalte is zijn kijk op de Chinese revolutie, al geeft ik hem graag toe, dat er een zeer groot onderscheid is tussen de Russische revolutie van 1917 en de Chinese. Maar bekijkt U dan maar eens de passage, die volgt.

„De Chinese revolutie was niet Russisch georiënteerd, maar is door het optreden van de vrije landen, de Ver. Staten van Amerika voorop, steeds meer in Russisch vaarwater gedrongen en zolang Tsjang Kai Sjek door de Ver. Staten gesteund en bewapend wordt — niet tegenstaande het gebrek aan behoorlijke kwaliteiten wat men van Amerikaanse zijde zeer goed weet — blijft het gevaar bestaan dat de Chinese revolutie in steeds sterker mate het karakter van een dictatuur zal gaan vertonen en dat ook daar de bewapening steeds meer opgevoerd zal worden, dat m.a.w. de vrije volken in een kortzichtige activiteit juist datgene bevorderen wat ze ten sterkste willen bestrijden.”

Ik bewonder de politiek van de Ver. Staten tegenover communistisch China, zeer beslist niet in alle opzichten, maar om

nu te beweren, dat de vrije landen deze Volksrepubliek meer en meer dictatoriaal maken en tot steeds grotere bewapening dwingen, dat lijkt mij een bedenkelijke miskennis van de historische werkelijkheid. De communistische „staat” in Noordwest-China is nooit een democratische staat geweest van kleine, vrije boeren, maar een dictatuur volgens het beproefde recept en toen hij eenmaal uitgegroeid was tot de Volksrepubliek van tegenwoordig is dat niet anders geworden. En om dat uitgroeien mogelijk te maken waren die communisten al ruimschoots bewapend door de Russen en..... de Japanners, in die richting heeft het Westen ze heus niet hoeven te drijven.

JAPAN wordt door de heer Schut zelfs niet genoemd in zijn beschouwing over Indo-China, hoewel de overheersing van deze staat toch ook wel het nodige heeft bijgedragen tot de tegenwoordige tragedie van Indo-China. Evenmin vraagt de heer Schut aandacht voor het Chinese imperialisme in Zuidoost-Azië, dat al eeuwenoud is en dat ook momenteel een van de factoren van het probleem Indo-China mag heten. De Volksrepubliek China volgt de imperialistische wegen van het Hemelse Rijk al even getrouw als de Sovjet-Unie die van het tsarenrijk.

Laat ik nu maar ophouden met mijn kanttekeningen. Het bovenstaande is voldoende om de lezers van „Mens en Wereld” duidelijk te maken, dat het artikel van de heer Schut van een zeer bepaalde gezichtshoek uit is geschreven — wat als zodanig zijn grote nut kan hebben! — en dat hij nu wel kan zeggen, dat „hier een strijd gaande is om de menselijke waardigheid en persoonlijke vrijheid, die elke humanist uit het hart gegrepen moest zijn”, maar dat hij zodoende, naar mijn mening, misleidt en misleidend tegelijk een voorstelling van zaken heeft gegeven, die niet onweersproken mocht blijven.

Prof. dr C. D. J. BRANDT.

¹⁾ Ik zal hier maar niet met de heer Schut van gedachten gaan wisselen over de vraag, in hoeverre het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog en vervolgens de overrompeling van Noord- en West-Europa het directe gevolg zijn geweest van het vriendschapsverdrag tussen Hitler en Stalin van 23 Aug. 1939, noch over de vraag, in hoeverre het Russisch-Japanse non-agressiepact het Japan mogelijk heeft gemaakt om de oorlog in te gaan.

Is het op zichzelf niet vreemd, dat de heer Schut in zijn weergave van het Westers recept wel Hitler en Mussolini noemt, maar Japan niet, hoewel dit in een beschouwing over Indo-China, dunkt mij, voor de hand zou liggen?

„De ondergrondse pers 1940-1945”

LEX W. is voor mij gebleven het voorbeeld van de Nederlandse verzetsstrijder: een jongeman die niet in staat is de geschiedenis, door zijn persoonlijke ingrijpen, in andere banen te buigen, een „onbelangrijke” medewerker, zoals er tienduizenden zijn in ons land. Hij is een goed mens, maar geen grein beter dan die andere tienduizenden. Niemand, die hem ontmoet, zal iets buitennissigs zien aan die ietwat linkse jonge man. In het boek „De ondergrondse pers 1940-1945”, dat mej. Lydia M. Winkel schreef in opdracht van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie is Lex' naam niet vermeld, omdat hij niet tot de „kopstukken” van het verzet behoorde, noch voor het vuurpeloton of in een concentratiekamp om het leven is gekomen. Toch kreeg Lex in mijn gedachtenwereld een bijzondere plaats.

Toen de Duitsers op 10 Mei 1940 ons land overrompelden was Lex haast nog een kind. Misschien heeft hij toen die schenddaad niet in haar volle, rampzalige betekenis doorzien. Was het de eerste razzia in de Amsterdamse Jodenbuurt, die hem, zelf Jood, in enkele uren deed rijpen tot de man, wiens „hart het niet laten kon”? Vermoedelijk wel, want in die dagen bracht hij de eerste illegale bladen rond. En binnen enkele weken was Lex geworden voor de hele buurt — die de Duitsers tot een semi-ghetto hadden bestempeld — het contact met die toen nog heel geheimzinnige gemeenschap, welke de hoogste menselijke idealen van geestelijke vrijheid, lichamelijke veiligheid en recht op het bepalen van eigen levensrichting hoedde met inzet van eigen vrijheid, veiligheid en onafhankelijkheid.

NAAST de ereplaats, die Lex in mijn innerlijke wereld heeft, richtte Lydia Winkel een voor allen waarneembaar monument op voor Lex W. en al die andere onopvallende mannen en vrouwen, die in de verduisterde dagen der bezettingstijd die „taak van moeiten zwaar” begonnen, maar „nimmer het gevaar” schuwden, omdat zij zich geroepen achtten tot groter daden dan het alledagsbestaan hun scheen op te leggen. Voor de wijze, waarop mej. Winkel haar licht op hen liet schijnen verdient zij de dank van allen, die ook in deze dagen weer met diepe bezorgdheid de gevaren voor vrijheid en leven onderkennen.

Reeds midden 1943 vroeg prof. mr N. W. Posthumus, een der stichters van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, mej. Winkel of zij een verzameling wilde aanleggen van illegale bladen, die toen verschenen en nog zouden uitkomen. Mej. Winkels verzameling is na de bevrijding de kern geworden van de meer dan 50.000 ondergrondse kranten, waarvan het Rijksinstituut nu de bezitter is. Mej. Winkel hoedt ze nog, ze is thans hoofd van de afdeling „Nederlandse Oorlogscollectie”.

Met dezelfde eerbiedige ernst, waarmee zij in 1943 aan haar gevaarlijke verzameltaak begon, heeft mej. Winkel de opdracht tot het

schrijven van een inleiding tot de geschiedenis der ondergrondse pers — haar verleend in 1949 — uitgevoerd. Van bijna 1200 illegale bladen heeft zij ontstaan en, dikwijls helaas: vergaan, actie-terrein, geestelijke basis, auteurs, uitgevers en..... slachtoffers opgespeurd. Ruim 3000 mensen heeft zij geïnterviewd om haar gegevens bijeen te garen. En zo groeide langzaam dit 414 pagina's dikke boek „De ondergrondse pers 1940-1945”, — uitgave Marinus Nijhoff, prijs f 13,— ingenaaid, f 15,— gebonden — dat in onopgesmukte taal vertelt van de duizenden — bij elkaar toch slechts een betrekkelijk kleine fractie van het gehele Nederlandse volk — die pijniging en dood durfde te weerstaan, omdat 's mensen hoogste goederen in gedrang waren.

HET is goed, dat mej. Winkel haar relaas begint met het verhaal van Bernardus IJzerdraat, de onbekende gobelin-restaurateur uit Haarlem, die al op 15 Mei '40 — dus op de dag, dat generaal Winkelman de capitulatie-overeenkomst moest tekenen — zijn eerste, het eerste, illegale met de hand geschreven blad uitgaf. Dit „Bericht no 1” van de Geuzenactie is verloren gegaan, het tweede — van 18 Mei 1940 — is het kostbaarste bezit van het Rijksinstituut. Als een helderziende heeft IJzerdraat voorspeld, hoe het ons land zou vergaan:

„De Geuzenactie is ingezet op 15 Mei 1940 te Amsterdam. Ons eerste bericht heeft nu al zelfs Nijmegen bereikt. Nederland zal zijn vrijheidsberoving niet voor zoete koek opeten. We weten wat ons te wachten staat. Al onze voorraden zullen worden weggehaald, voedsel, kleding, schoeisel. Spoedig krijgen we het bonnenstelsel voor alles en nog wat en daarna kunnen we zelfs op de bonnen niets meer krijgen. Onze jonge mannen zullen worden gedwongen elders te gaan werken voor den overweldiger. Wij krijgen stellig spoedig een nieuwen Alva met bloedraad en inquisitie (of een Quisling). Maar de Geuzenactie zal ons geleidelijk organiseren en eenmaal zullen we, evenals in de tachtigjarige oorlog, onze vrijheid heroveren. Moed en verfruwelen. Ons land zal geen onderdeel van Duitsland worden.”

IJzerdraats voorbeeld inspireerde spoedig vele anderen: eind 1940 al verschenen 62 illegale bladen met een gezamenlijke oplage van 57.000 exemplaren, het overgrote deel gestencild in de heimelijkste schuilplaatsen. Hoe zwaar de druk ook was, hoe groot ook het gevaar, in die kelders, zolders, in hooischelven verstoken werkplaatsjes, in kippenhokken, koelcellen van slachthuizen, brandspuithuisjes, gaarkeukens, in holen onder het pulp van een suikerfabriek, daar heeft menige Nederlander zich soms toch gelukkig gevoeld, omdat hij kon schrijven, omdat hij — al was het slechts enkele uren — geheel zich zelf kon zijn.

WIE maakten die ondergrondse bladen? Mannen en vrouwen uit alle bevolkingsgroepen, van alle rangen, standen en leeftijden. Metaalbewerkers, kantoorbedienden, boeren, ontpopten zich als goede journalisten, die 's morgens vroeg het nieuws van „Radio-Oranje” optekenden, de stencils typten, ze afdraaiden en 's avonds hun „kranten” verspreidden. Ervaren journalisten bedienden de persen, als er geen stroom was met de hand. Chronisch zieken bleken uitnemende lusterposten, onderduikers wijdden al hun gedwongen vrije tijd aan het schrijven van felle hoofd-artikelen of nuchtere economische beschouwingen, waarin zij — op grond van productieschema's — aantoonde dat Duitsland de oorlog móést verliezen. Menige hoge ambtenaar bleef aan — hoewel vele zijner vrienden hem daarom negeerden — omdat hij voor de illegale pers

een onmisbare inlichtingenbron was.

Lydia Winkel heeft niet slechts dor feitenmateriaal vergaard, doch ook naarstig opgetekend de wonderlijk-geestige gebeurtenissen, die de illegale werkers een enkele keer beleefden, ook de (soms schijnbaar) roekeloze avonturen die de „buitenwereld” het beste kent. Deze anecdotische verhalen zouden de indruk kunnen vestigen, dat het maken en verspreiden van ondergrondse bladen een spel was. Misschien was 't dit wel, maar dan een spel met de wreedste dood. Hoeveel Nederlanders hun leven lieten doordat zij, wegens illegaal journalistiek werk, in handen der bezetters vielen, het is zelfs Lydia Winkel niet bekend. Maar in 1941 al werden de achttien „Geuzen” gefusilleerd — onder wie Bernardus IJzerdraat, de vader der ondergrondse pers — die Jan Campert inspireerden tot zijn bekende „Lied der achttien doden”.

ALS men de korte histories van al die 1200 ondergrondse bladen doorleest treffen steeds weer de opsommingen der namen van hen, die de kogel kregen of uit gevangenschap niet weerkeerden. Die droeve lijst zou vele, in haar volledigheid, pagina's vullen. Zij toont onmiskenbaar aan, dat de illegaliteit in geen enkel opzicht een soort „rovertje” was van wat romantisch aangelegde jongelui — zoals men nu een enkele keer hoort beweren. Zij, die hun leven lieten, zij die in gevangenissen verkommerden en de duizenden Lex-en, die de dodende greep der nazi's ontgingen, wisten dat zij stredden voor het hoogste dat de mens kent: zijn geestelijke vrijheid.

J. v. S.

J. N. VAN GEENEN

Ons bereikte het droevige bericht, dat de Heer J. N. van Geenen op 15 Juni 1954 na een ernstige ziekte toch nog onverwacht overleden is.

Van Geenen heeft gedurende enkele jaren de financiën van de gemeenschap Amsterdam beheerd.

De prettige samenwerking die wij in die periode met hem mochten hebben gedenken wij in dankbare herinnering.

J. van den Berkhof

MENS EN WERELD

Verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: H. Bonger. Redactie-secretaris: J. van Straten, Goethelaan 73, Utrecht. Telefoon: 21563. Administratie: Bleyenburgerstraat 1, Utrecht. Telefoon: 10163. Postgiro: 304.960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht. Advertentietarieven op aanvraag. Kleine advertenties: f 1,— p. regel. Abonnementsprijs: voor leden van het Humanistisch Verbond f 3,— p. jaar, voor niet-leden f 5,—. Buitenland f 6,—. Losse nummers: f 0.20.

Lezingen, die de VARA op Zondag uitzendt

27 Juni C. Cabout: „Verantwoordelijkheid”.

4 Juli dr D. H. Prins: „Tweeërlei eenzaamheid”.

11 Juli dr B. W. Schaper: „De veertiende Juli”.

18 Juli Pierre H. Dubois: „Mediteren over zichzelf”.

Jongerenkamp H.J.B.

Tentenkaamp — van 24 t.m. 31 Juli — in Lochem, voor meisjes en jongens van 15 t.m. 22 jaar. Kampleider: Hans de Gans uit Amersfoort. Kosten: f 20,—. Inlichtingen en aanmeldingen bij Janny Prins, Wethouder Venteweg 70, Gouda.

Beschikbaar 20 Juli voor 3 weken
ZITKAMER en 2-pers. SLAAPKAMER
annex badkamer
Thorbeckelaan 321, den Haag, f 40,— p.w.

JONG JURIST

26 jaar, met brede belangstelling, zoekt hem passende functie. Br. ond. letter J. 3.

Vegetarisch Pension bij humanisten tussen 22 Juli—23 Aug. f 5,50 p.p. p.d. Zonneschijn Lies Terschelling.

Rooms gevaar of Katholiek recht?

door dr. E. Brongersma en dr. O. Noordenbos.

207 pag. Gebonden f 6.90

Verkrijgbaar bij:
Centraal Bureau Humanistisch Verbond,
Bleyenburgerstraat 1, Utrecht
Postgiro 304960

De kerkelijken zorgen voor hun wezen door het instandhouden van weeshuizen etc.

Buiten-kerkelijken zorgen voor hun wezen door zich aan te sluiten bij de

WEEZENKAS

Vereniging op de grondslag van het beginsel „Opvoeding zonder geloofsdogma”

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap bij de Secretaris W. DE HAAS,
Adm. de Ruyterweg 234, Amsterdam-W.

Breng Uw vakantie door in het eigen tehuis van het Humanistisch Verbond

DE ARK

te Nunspeet. Inlichtingen: Belverdelaan 14, Nunspeet. Telefoon: K 3412—2404.

Verschenen de tweede druk van:

Humanisme en Religie

een serie opstellen van J. P. van Praag, D. H. Prins, P. Schut, G. H. Streurman, H. Redeker en Kwee Swan Liat.

Ingenaad f 1.90

Bestellingen op postgiro 304960, t.n.v. Humanistisch Verb., Bleyenburgerstraat 1, Utrecht of bij de plaatselijke gemeenschappen.

ERASMUS

Spel van het Humanisme

door

Prof. Dr. Garnt Stuiveling
In dit toneelstuk heeft Garnt Stuiveling de innerlijke ontwikkeling van deze grote Nederlander uitgebeeld.

154 pag. Prijs geb. f 7.90.

Uitgave van Querido, Amsterdam.
Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Bleyenburgerstraat 1, Utrecht, Postgiro 304960.

Wat leeft er onder
de jongeren?

DE LIBERTIJN

maandblad voor jongeren

uitgave: humanistische
jongeren gemeenschap

abonn.: f 1.50 per jaar

Redactie-secretariaat: Willaertstr.
12 III, Amsterdam Zuid I.

Betalingen: Giro 13500 t.n.v. Gem.
Girokantoor Amsterdam t.g.v. rek.
L 2888 De Libertijn.

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr. W. J. Jong en H. Kuysten. Administratieadres: Chr. Bennekerslaan 22 D, Rotterdam (O.). Abonnementprijs f 3,— per jaar.

Eenzame besch. j. vr., 27 jr., ongeh., huisel., zacht karakter, veelz., bel., gr. kn. versch., z.k.m. besch. ontw. heer, tot 38 jr., fl. versch., oprecht kar., om samen tot harmonisch huwelijk te komen.
Br. onder no. J 2 van dit blad.

CREMATIE

Het lidmaatschap der Vereniging voor Facultatieve Lijkverbranding geeft recht op toepassing van lage crematie-tarieven. Gezinscontributie f 3.— per jaar. De Vereniging bemiddelt voor gezinsverzekering op speciale voorwaarden.

**Alle gewenste inlichtingen: Hoofdkantoor
Riouwstr. 186, Tel. 554797, 'S-GRAVENHAGE.**

N.V. LEVENSVZERKERING-MAATSCHAPPIJ

AURORA OPGERICHT 1887

AMSTERDAM - HERENGRACHT 62 - TEL. 47006-42878

KAPITAAL- - LIJFRENT- - VOLKSVERZEKERINGEN

en . . . het veelgevraagde

AURORA SPAARCERTIFICAAT

(3% RENTE EN EEN GEGARANDEERD SPAARKAPITAAL
OOK NA OVERLIJDEN)

Vraagt vrijblijvend nadere inlichtingen